

Foto: A. Anđić

Tribina: **Radnici i kapitalizam**

Rasuta klasa koja nikad nije nastala

Fondacija “Fridrih Ebert” i nedeljnik “Vreme” organizovali su tribinu “Čekajući kapitalizam: Uloga radničke klase u demokratizaciji srpskog društva”, na kojoj su učestvovali sociolozi Mladen Lazić, Nebojša Popov i Srećko Mihajlović, ministar rada Rasim Ljajić i koordinator za sindikalne projekte Fondacije “Fridrih Ebert” Bojan Lađevac

Iako na prvi pogled tako ne izgleda, položaj radnika u Srbiji i radnici kao klasa jedna su od zapuštenijih tema našeg društva. Javni govor na ovu temu aktuelan je samo kada dođe do ozbiljnih štrajkova i turbulencija socijalne prirode, dok se o kapitalizmu uglavnom govori kroz priču o tajkunima. Ima li kapitalizma bez radničke klase i šta je radnička klasa u današnjoj Srbiji, glavna su pitanja na koja je pokušala da pruži odgovore tribina “Čekajući kapitalizam: Uloga radničke klase u demokratizaciji srpskog društva”, u organizaciji Fondacije “Fridrih Ebert” i nedeljnika “Vreme”. Naziv tribine zapravo je pozajmljen naslov knjige sociologa Mladena Lazića, studije koja se bavi

nastankom novih klasnih odnosa u Srbiji. Lazić, jedan od učesnika tribine, primetio je da o statusu koji radnička klasa ima u javnosti, najbolje govori mali odziv publike.

Pokušavši da odgovori na pitanje zašto je grupa koja čini suštinski deo kapitalističkih odnosa marginalizovana, Lazić je naveo da do pedesetih godina prošlog veka, radnička klasa, a pre svega industrijska radnička klasa, defakto nije postojala. Ona počinje da se formira u socijalizmu, ali ni tada nije mogla da se konstituiše kao klasa, jer je imala svog zastupnika u partiji koja je preuzela sve društvene i organizacijske oblike delovanja. S druge strane, konstitucija radnika kao klase bila je

nemoguća i zato što je reč o grupi koja je došla sa sela, a da zapravo i nije došla, već je ostala na selu. “Veliki deo te grupacije činili su takozvani “polutani”, radnici-seljaci. Ono što je bila čista industrijska klasa nije postojalo ni u periodu ubrzane industrijalizacije zemlje”, kaže Lazić. Po njegovom mišljenju, ta grupacija dočekala je slom socijalizma u jednom čudnom društvenom statusu, kao noseća grupacija jednog poretka, koja istovremeno nije preterano zainteresovana za očuvanje tog poretka. Istovremeno, nije bila zainteresovana ni za uspostavljanje novog poretka, jer u njemu ne bi mogla da dobije ništa više od onoga što je imala u prethodnom. Devedesete godine i

potpuni sunovrat ekonomije dovode ovu grupu u položaj potpuno zavisian od države. Oni među njima potekli sa sela, vraćaju se poljoprivredi, pa tako grupa koja je u prethodnom periodu bila atomizovana, postaje fragmentisana, što je po Laziću i njeno sadašnje stanje.

KOMPROMIS ILI KONSENZUS: Govoreći o vrednosnoj orijentaciji ove grupe, istraživanja su pokazala da radnici u suštini ne podržavaju moderne trendove, da su tradicionalno i autoritarno orijentisani, cene snažno vođstvo, bez obzira na način na koji je ono ustrojeno. Dominantna karakteristika političkog stava radnika je, prema Lazićevim rečima – politička apatija. Za ministra rada i socijalne politike Rasima Ljajića ova poslednja Lazićeva konstatacija bila je šlagvort za zaključak da u Srbiji nema političke partije koja bi artikulisala interese radnika, jer su sve stranke populističke, pa ni 20 godina od uvođenja višestranačja nemamo profilisanu političku scenu, jer svi pretenduju na sve. Ovo je ujedno i Ljajićevo objašnjenje svojevrsnog fenomena da radnička klasa nije socijaldemokratski, već autoritarno orijentisana. Njegovo rešenje za nedefinisanu, kako političku tako i ekonomsku situaciju, koju karakterišu nedovršena privatizacija i tranzicija, jeste

► **Elite treba da prestanu da suzbijaju ono što je produktivno**

— Nebojša Popov

bazični konsenzus ekonomskom razvoju, iako i sam kaže da je svestan da je teško do toga doći, budući da su i sindikati i poslodavci razjedinjeni i da svako dovodi u pitanje kredibilitet onog drugog. “Nikada nije bilo nužnije nego sad da se konsenzus postigne”, rekao je Ljajić: “Ne dramatižujem, već je dubina krize veća nego što statistika pokazuje.”

Na Ljajićev predlog o konsenzusu reagovao je Mladen Lazić, koji je ovakav govor okarakterisao kao politički i upitao da li je ikada postignut bazični konsenzus između grupa koje imaju međusobno suprotstavljene interese. “Nikada”, odgovorio je Lazić na svoje pitanje. Na to je Ljajić uzvratilo rekavši da je Lazićev diskurs teorijski iako je opaska tačna. “Navedite mi jednu zemlju koja ima ovoliki stepen polarizacije. Takva ne postoji”, rekao je Ljajić, a onda je Lazić pojasnio svoje gledište: “Kompromis – da, ali konsenzus – ne. Znae šta je konsenzus, to je ono što smo imali 1989. i 1990. godine, kada su branjeni takozvani srpski nacionalni interesi, ili ono što je u isto vreme postignuto u istočnoj Evropi, ali, takav konsenzus je uvek manipulacija elite koja to koristi za vlastiti munjevit uspon.”

ROTIRAJUĆE REVOLUCIJE: Na još jednu dimenziju ovog problema ukazao je sociolog Nebojša Popov, rekavši da, po njegovom mišljenju, o bazičnom konsenzusu treba govoriti na način na koji to čini Aleksandar Molnar: “On razlikuje revolucije koje su se dogodile u zapadnoj Evropi i koje su se završavale konstituisanjem demokratije, dok mi ovde imamo posla sa takozvanim rotirajućim revolucijama: fašizam, staljinizam, populizam, prevrata koliko hoćete, ali do nove strukture društva se ne dospeva”, rekao je Popov. Po njemu, 2000. godine se činilo da će biti novog društvenog poretka, da će biti donet novi ustav koji će regulisati vlasničke odnose i tako definisati novu društvenu strukturu: “Ali, umesto toga, dobili smo onaj Ustav, sa onim referendumom, a sve drugo ostalo je isto.”

Popov je istakao da u Srbiji postoje grupe radnika i akcionara koji praktikuju određenu vrstu preduzetništva i istovremeno vode borbu za vladavinu zakona i radnička, odnosno, ljudska prava, a da deo vlasti podriava te njihove napore. “Nije važno samo kakav će model rešenja napraviti stranke i elite, nego kako doći do toga da one prestanu da suzbijaju ono što je produktivno i što unapređuje proizvodnju. Nezamisliva je bilo kakva demokratija ako se ozbiljno ne shvati da je takvu praksu neophodno

eliminirati. Popov je još rekao da je obradovan time što vrh vlasti u poslednje vreme govori o tome da se Srbi i Srbija moraju osloboditi “patološke dimenzije kosovskog mita”, i još kažu da se to može postići blagorodnim diskursom, suprotnim od govora mržnje. On je ovo ilustrirao anegdotom iz aprila ove godine, kada je predsednik Srbije Boris Tadić posetio poplavljenju opštinu Trgovište. “Upitao je jednog seljaka da li je kokoškama u poplavljenom koko-

► **Čista industrijska klasa nije postojalo ni u periodu ubrzane industrijalizacije zemlje**

— Mladen Lazić

šinju hladno. To bih nazvao motrištem žirafe. Imamo taj pogled odozgo, karakterišu ga veliko srce i – mali mozak. Ali, ipak, saglasio se sa seljakom da treba da rade na promeni matrice naše kulture koja je zapela u neke krivine, da nije problem u ekonomiji, koliko u kulturnoj matrici”, rekao je Popov.

DO NOKATA: Sociolog Srećko Mihajlović se osvrnuo na problem takozvane sindikalne kulture u Srbiji, navođenjem primera evropskih zemalja koje imaju mali broj sindikata, ali kada organizuju proteste, na njima učestvuju milioni ljudi. “Kako to da su u Srbiji poljoprivrednici uspeali da se izbore za nešto što radnicima sa svim štrajkovima i sindikatima nikako ne ►

► Primena nemačkog sindikalnog modela je nemoguća

— Bojan Lađevac

► Dubina krize je veća nego što statistika pokazuje

— Rasim Ljajić

uspeva?”, upitao je Mihajlović, dodavši da u Srbiji razapetoj između kapitalizma koji čeka i socijalizma koji nikako da ode ima nekih sličnosti: “Isti je status radničke klase i vlada partokratija.” Kao razloge za odsustvo efikasne sindikalne akcije, Mihajlović je naveo neisplativost uključivanja u sindikate, rajinski mentalitet velikog broja radnika (koji opada sa rastom kvalifikacija), veliki broj prevara prilikom privatizacija, nizak status vrednosti sindikata, antisindikalizam kapitalista koji ne dozvoljavaju organizovanje ili ga kontrolišu, odsustvo liderske inicijative među radnicima, supstitutivne oblike akcija, kao što su političke stranke, kroz koje veliki broj ljudi kanališe akcije koje bi trebalo da budu sindikalne, korumpiranost, defragmentiranost radničkih organizacija, zamenu sindikata menadžmentom ljudskih potencijala i indiferentnost okruženja. Javnost ima negativan odnos prema sindikatima, najviše zbog štrajkova koji podrazumevaju blokadu puteva i utiču na svakodnevni život. Kao još jednu karakteristiku sindikalnog organizovanja u Srbiji, Mihajlović je naveo pojavu da radnici imaju pozitivniji odnos prema sindikatima u onim preduzećima koja loše posluju nego u uspešnim: “Uopšte, radnicima su sindikati najdraži kad im dogori do nokata.” On je naglasio da je kod uređenja oblasti sindikalnog udruživanja neophodan angažman države i naveo primer Mađarske, koja je ovu oblast zakonski regulisala tako da, iako je broj sindikata veliki, nema haosa kakav postoji u Srbiji: “Njih je država naterala da se prebroje.”

Bojan Lađevac, koordinator za sindikalne projekte Fondacije “Fridrih Ebert” u Beogradu, rekao je da su u Nemačkoj pre Drugog svetskog rata sindikati bili veoma razjedinjeni, kao što je slučaj u današnjoj Srbiji. “Tako mali i razjedinjeni, predstavljali su lak plen za nacistički pokret koji ih je ukinuo i omogućio da nastane radnički front koji je imao važnu ulogu u istoriji Evrope”, rekao je Lađevac i dodao da Nemačka danas ima jedan sindikat sa jedinstvenom centralom. On je time vratio raspravu na početak, rekavši da taj primer zapravo pokazuje da nekakav konsenzus jeste moguć i da bez njega ne bi bilo moguće “to socijalno čudo kojim se Nemci hvale”. Međutim, Lađevac smatra da je razmatranje mogućnosti primene ovakvog modela na Srbiju arogantno, kratkovidno i nemoguće. “Međutim, bilo bi dobro kada bi sindikalna vođstva u Srbiji sama uvidela neke stvari i pokušala da izađu iz prošlosti i naše sindikalne kulture koja je takva kakva je”, rekao je

Lađevac, čiji posao podrazumeva svakodnevnu komunikaciju sa sindikalnim rukovodstvima, a na osnovu tog iskustva i sam kaže da proces koji predlaže ide jako teško. Sa jedne strane stoji sindikalna birokratija, koja je jako spor i ne želi da se menja, a sa druge je apatična masa sindikalnog članstva, koje na sindikalni angažman gleda “pragmatično”. Kako bi poja-

► Radnicima su sindikati najdraži kad im dogori do nokata

— Srećko Mihajlović

snio kakav je taj pragmatični pogled, Lađevac je naveo primer jednog sindikalnog aktiviste, koji je pozvan na seminar o sindikatima na Zlatibor, a onda pitao da li bi mogao da povede i suprugu: “Oni seminare i škole doživljavaju kao neku vrstu nagrade za višegodišnje članstvo u istom sindikatu i to je način razmišljanja koji mora da se promeni.” Sa druge strane, Lađevac je kao otežavajući faktor naveo i mešanje političkih partija i njihovu manipulaciju interesima radnika. “U Vladi Srbije ima četiri ili pet partija koje se deklarišu kao socijaldemokratske, imamo premijera koji je blizak jednoj od tih partija, ali ga to nije sprečilo da u poseti jednoj američkoj fondaciji izjavi da su upravo sindikati krivi što u Srbiji nema posla. Želim da verujem da je ta njegova izjava posledica lošeg engleskog, da nije zaista to mislio”, rekao je Lađevac.

Jovana Gligorijević